

EGYÜTTMŰKÖDÉS ÉS EGYÜTTÉRZÉS FERENC PÁPA BESZÉDEIBEN

COOPERATION AND COMPASSION IN THE SPEECHES OF POPE FRANCIS

HARDINÉ MAGYAR TAMARA¹

Absztrakt: A tanulmány a politikai nyelvhasználat egy kevésbé ismert és bemutatott területének, az egyházpolitikai nyelvhasználati módnak, az egyházi vezetők közleményeinek sajátos vonásait igazolja. A vallási vezetők, jelen esetben a katolikus pápa üzenetei a politikai, diplomáciai nyelvhasználat részét képezik, a világi vezetők politikai nyelvhasználatától eltérően azonban fő célja nem az ellenségkeresés, a harc, a másik, az ellenség legyőzése, hanem a pozitív tulajdonságok és értékek megerősítése. A pápa hangsúlyozza a béke, az együttműködés és a testvériség értékeit, a hallgatók, olvasók számára feladatokat fogalmaz meg, illetve programot ad. Üzeneteit a legkülönbözőbb szakmák képviselőihez és a társadalom legkülönbözőbb tagjaihoz (gyermekek, más vallásúak) intézi. Az egyes szakmák képviselőihez intézett közleményekben Ferenc pápa a szakmai kommunikáció jellemzőit is követi. A vallás nyelvhasználatát tehát sokrétű, egyben nyitott a politikai-diplomáciai, szakmai és irodalmi nyelvhasználat felé is.

Kulcsszavak: egyházpolitikai nyelvhasználat, egyházfői üzenetek, többszintű nyelvészeti vizsgálat, a szakmai nyelvhasználat regisztere, a pápai üzenetek közvetlen és távolabbi címzettjei

Abstract: The essay has been designed to verify a less-known and less analysed field of political language use: the register of the ecclesiastical, political language, using as an example the oral and written communication of the Head of the Catholic Church. The papal messages represent a significant part of the political and diplomatic register. The principal goal of the papal messages is not to defeat the enemy; the Pope tends to emphasise affirmative principles and maintain various values. Pope Francis often stresses the importance of peace, cooperation and fraternity. He sends off his messages to the widest possible audience, addressing them to the representatives of the various professions and to various members of society, including children. In his discourses the Pope makes recourse to rhetorical devices usually observable in professional communication. His ecclesiastic language use is rich and various, and opens up to the language use as observable in the relevant fields of politics, diplomacy, professions and literature.

Keywords: ecclesiastical, political language use, the leader's messages of the Catholic Church, multilevel linguistic analysis, the register of professional language use, the direct and indirect recipients of the papal messages

¹ HARDINÉ MAGYAR Tamara
Széchenyi István Egyetem, Idegen Nyelvi Oktatási Központ
9026 Győr, Egyetem tér 1.
tamara@sze.hu

1. BEVEZETÉS, A TANULMÁNY CÉLKITŰZÉSE

A dolgozat egy egyházi vezető, nevezetesen Ferenc pápa közelmúltban elhangzott beszédeinek elemzését tűzi ki célul. Szem előtt tartandó célkitűzés az egyházpolitikai nyelvhasználati mód megfigyelése, illetve bemutatása; a nyelvhasználó egyházi kommunikátor, jelen esetben a katolikus egyházfő üzeneteinek többféle típusú megközelítése a nyelvészeti vizsgálódási módok alkalmazásával. Mindezen túl a tanulmány foglalkozik a politikai és diplomáciai nyelvhasználathoz való kapcsolódási pontok feltárásával a katolikus egyházi, lelki vezetők beszédeiben, valamint a vallás, az egyház nyelvhasználata és a politikai nyelvhasználati mód, regiszter egymáshoz hasonló vonásainak felderítésével. A dolgozat Ferenc pápa szakmai konferenciákon elhangzott közleményei segítségével megpróbál rámutatni az elemzett beszédeknek a szakmai nyelvhasználat, regiszter felé történő nyitására. A tanulmány fő feladata tehát egyrészt a vallás, az egyházpolitika nyelvhasználati módjának elhelyezése a politikai, diplomáciai nyelvhasználat keretein belül; másfelől viszont cél a megfigyelt pápai üzenetek nyelvhasználati módján belül a szakmai jellegű kommunikációhoz való közeledés megfigyelése. Erre konkrét, gyakorlati úton lehetőséget nyújt Ferenc pápa nemrégiben elhangzott és leírt beszédeinek bemutatása. Megválaszolando kérdés a vallási vezető beszédei jellegének meghatározása: vajon a politika, a diplomácia, a „szaknyelv” vagy az irodalmi nyelv/köznyelv területéhez tartoznak-e; esetleg létezik-e a felsorolt nyelvi regiszterek: a politikai, szakmai, diplomáciai, vallási, illetve irodalmi nyelvhasználat között átfedés.

2. A POLITIKA NYELVHASZNÁLATA

2.1. A politikai kommunikáció általános jellemzői

Az elmúlt időszakig a politika és a diplomácia mind írott, mind szóbeli nyelvhasználatának tanulmányozása a nyelvhasználat egy új és kevésbé ismert és kutatott területe volt. Mihailovics (2006: 10) idézi a szállóigét, amely szerint „a **politika úri huncutság**”². Tehát joggal feltételezhető, hogy a **politika** művelői, a hivatásos politikusok a társadalom „felső szintjének” képviselői, egyfajta „értelmiségi cselekedet” művelői.³ Holott ahogy Mihailovics erre rámutat (2006: 11), egyszerű állampolgárként, napi tevékenységünk mellett lépten-nyomon találkozunk a **politika** jelenségével, **politikáról**

² Yves Lacoste (1995: 2) meghatározása szerint a politika nem más, mint «(...) *une façon de voir le monde*». (A világlátás egy módja. – Saját fordítás, 2018)

³ A franciaországi *Dictionnaire Le Robert Maxi Plus* szótár a *politique* szócikkben a *politikáról* többféleképpen így ír: 1. «(...) *l'exercice du pouvoir dans une société organisée*.» (A hatalom gyakorlása egy szervezett társadalomban.) 2. «(...) *la théorie du pouvoir, du gouvernement*.» (Hatalom és, kormányelmélet.) 3. «(...) *la lutte autour du pouvoir*.» (A hatalomért folytatott harc.) Tehát már a harmadik szótári meghatározásban felbukkan a *harc* szó. 4. «*diplomatie*» (Diplomatikus) – utalás a *politika* és a *politikai kommunikáció* legfelső, leginkább kifinomult változatára, a *diplomáciára* és a *diplomáciai közlésekre*. 5. «*Homme et femme du gouvernement*.» (A kormány férfi vagy nőtagja.) – utalás a nemek közti egyenlőségre. 6. «*Manière de gouverner un État, de mener des relations avec les autres États*.» (Egy állam vezetésének a módja, a többi állammal történő kapcsolattartás módja.) 7. «*Ensemble des affaires publiques*.» (Közös dolgok összessége.) 8. «*Manière de conduire une affaire*.» (Egy ügy elrendezésének módja.) (Saját fordítás, 2018)

hallunk, beszélünk, **politikai** témák mentén foglalunk állást. Az egyes szótárok sokrétű meghatározást adnak a **politika** mint lexikai egység kapcsán. A politika hétköznapi szintje a köznyelv elemeivel átszőve helyet kap életünkben, napi szintű megnyilvánulásainkban, a **politika** cselekedetei szöveg, diskurzus formájában manifesztálódnak.

Szabó és Szűcs tanulmánya (2010: 301–310) a **politikatudomány** diskurzusát **professzionális** nyelvhasználatnak tekinti. Meglátásuk (2010: 302) az, hogy a politika valójában „*nyelvi küzdőtér*”, amely a másik legyőzésére és a hallgatóság manipulatív megszólítására fókuszál. Szabó és Szűcs meghatározása alapján az egyházfői, pápai beszédek a világi politikai beszédektől eltérően nem tekinthetők nyelvi küzdőtérnek, a pápa a meggyőzés és a közelebbi-távolabbi hallgatóságnak szánt közlemények, köszöntések által pozitív üzeneteket közvetít, érzelmeket fejez ki, szükség esetén vigaszt és támogatást nyújt, feladatokat és programokat jelöl ki.

A politikai nyelvhasználat fő jellemzőinek ismertetése során Szabó és Szűcs (2010: 302) említi a „*(...) pozitív jelentésű fogalmak összekapcsolását a saját politikai táborral, a negatívakat pedig az ellenfelekkel*”. Az egyházpolitika, a Szentszék nyelvhasználatára során, jelen esetben Ferenc pápa megnyilvánulásaiban nem tapasztalható a **saját tábor–ellenfél** megosztottság, az egyházi vezetők közösségekhez intézett üzeneteiben a pozitív fogalmak alkalmazása nem öncélú haszonszerzés, a csoportidentitás erősítése érdekében történik, az értékek a humánus átadására szolgálnak.

2.2. Kapcsolódás a vallás nyelvéhez

A klasszikus, hagyományos értelemben vett nyelvhasználaton túl a politika regiszterének létezik egy, a konfliktusoktól és a manipulációtól távolságot tartó szegmense, az egyházfők, lelki vezetők nyilvános, szóban elhangzott beszédei és/majd azok leírt változata, az egyházfői társadalmi, *politikai* nyelvhasználat. Ezen említett nyelvhasználati mód kapcsolódik a vallás nyelvéhez, mivel mind témáját, mind a közlő személyét illetően az egyházfői, püspöki, pápai közlemények a vallás társadalmi jelenségéhez, a vallás gyakorlásához és a vallásos közösséghez kapcsolódnak. A regiszter szókincsének áttekintésekor Mihalovics (2006: 10) a **politika** főnév és a **politikai** melléknév kapcsolódási lehetőségeit bemutatván többek között megemlíti az **egyházpolitika** és a **szociálpolitika** szóösszetételt.

2.3. A diplomácia nyelvhasználat, a politika regiszterének felső szintje

Arifon (2010) Fumaroli (2003) gondolataira hivatkozva a diplomácia, a politika nyelvhasználatát elemezve egészen a korai gyökerekhez tér vissza: „*jusqu’au début du XXe siècle, la langue utilisée en diplomatie tire ses racines de la langue de cour, plus particulièrement celle de Louis XIV, ce qui explique la place du français comme langue diplomatique*” (Fumaroli, 2003)⁴. Arifon hangsúlyozza, „*le langage*

⁴ „(...) egészen a XX. század elejéig a diplomáciában használt nyelv az udvari gyakorlatot, különösképp XIV. Lajos gyakorlatát követte, mindez magyarázatot ad a francia nyelv a diplomáciában betöltött szerepére.” (Saját fordítás, 2018.)

*diplomatique est à la fois formel et nécessaire*⁵”, majd említi a „*la langue de bois*” – bikkfanyelv jelenlétét magában a politika, diplomácia nyelvhasználatában. Arifon úgy véli, egy érzelmekkel, rejtett utalásokkal, stratégiai üzenetekkel telített nyelvhasználati módban mindez nem véletlenszerű jelenség.

Mihalovics (2010: 311–342) a diplomácia nyelvhasználatáról szólva hangsúlyozza, hogy a diplomácia regisztere a köznyelv elemein túl jogi, nemzetközi jogi és politikai nyelvi elemeket tartalmaz. Továbbmenve Mihalovics kijelenti (2010: 315), hogy „(...) **a diplomáciai szaknyelv a politikai szaknyelvnek (...) kifinomult változata**”.

Mindezzel egyetértve és Mihalovics egy korábbi kijelentésére támaszkodva (2006: 46) állítható, hogy a diplomácia szakmai kommunikációja a politikai szaknyelv legigényesebb, legfelső szintje.

3. FERENC PÁPA BESZÉDEI

3.1. Az egyházfői beszéd

A tanulmány célja a vallás nyelvhasználatán belül egy ismert egyházi vezető, egyházpolitikus, nevezetesen Ferenc pápa aktuális üzeneteinek bemutatása. A pápa elődeihez hasonlóan a pozitív emberi tulajdonságok előtérbe helyezésével programot hirdet, értékeket mutat, hívők és nem hívő embertársak felé a béke és a szeretet elérése érdekében tennivalókat jelöl meg. Az egyházfői, pápai beszédek szóban elhangzott, majd leírt felhívások, a mások érdekében, mások javára megfogalmazott kérések, kérdések, felszólítások egyben viselkedésmintákat képviselnek. A pápai üzenetek a különbözőség és az azonosságtudat hangsúlyozásával a társadalom legkülönbözőbb csoportjaihoz, a legkülönbözőbb munka-, illetve tudományterületek képviselőihez szólhatnak.

Az egyházfői politikai beszédeit nem minden esetben és nem feltétlenül a keresztény és nem keresztény felekezetek, vallási közösségek tagjaihoz intézi, s üzeneteinek témái sem kizárólag vallási jellegűek. 2018 júniusában Ferenc pápa beszédet intézett

- a Németországi Evangélikus Egyház Képviselőihez:
(*Alla Delegazione della Chiesa Evangelica Luterana Tedesca*); 2018. június 4-én,
- az izomsorvadás ellen küzdők olaszországi szervezetének képviselőihez
(*Discorso del Santo Padre Francesco ai membri dell'unione Italiana Lotta alla Distrofia Muscolare [UILDM]*) 2018. június 2-án,
- az Asztrofizikai Nyári Egyetem résztvevőire:
(*Discorso del Santo Padre Francesco ai Partecipanti alla Scuola Estiva di Astrofisica Promossa Dalla Specola Vaticana*) 2018. június 14-én,

⁵ „(...) a diplomáciai nyelv egyszerre formális és szükséges”. (Saját fordítás, 2018)

- a különböző üzemanyagokkal foglalkozó ágazatok képviselőihez; az energetikai és gázokkal, gázolajjal foglalkozó vállalatok képviselőihez: (*Discorso del Santo Padre Francesco ai partecipanti all'incontro per dirigenti delle principali imprese del settore petrolifero, del gas naturale e di altre attività imprenditoriali collegate all'energia*) 2018. június 9-én,
- Olaszország különböző részeiből érkezett gyermekekhez és tanáraihoz: (*Il treno dei bambini. Parole del Santo Padre di Francesco*) 2018. június 9-én,
- az izomsorvadásos betegségben szenvedők orvosaihoz és gyógyítóihoz 2018. június 2-án. (*Ai Membri dell'Unione Italiana Lotta alla Distrofia Muscolare [UILDM]*) (2 giugno 2018).

A Szentszék a mindenkori katolikus egyházfővel együtt fontosnak tartja a politikai, diplomáciai kapcsolatok létrehozatalát és azok fenntartását. Pelles (2001) kiemeli, hogy a külföldiekkel, nem olasz anyanyelvűekkel, diplomáciai testületek tagjaival, kutatókkal, tudósokkal folytatott kommunikációban a Szentszék a diplomáciai életben hagyományosan használt francia nyelv mellett még hat másik nyelvet használ rendszeresen.

Pillanatnyilag, 2018-as adatok szerint a Szentszék 185 országgal áll diplomáciai kapcsolatban. Erről tanúskodik Samuel Bleyne *Cité du Vatican* címmel írt írása a *Vatican News* francia nyelvű honlapján⁶. Egy másik, angol nyelven írt internetes forrás szintén hasonló adatokat közöl.⁷

Az egyházfő üzenetei nem csupán szakmák, tudományterületek résztvevőihez szólnak a szakmai nyelvhasználat jellegének szem előtt tartásával. Az üzenetek váltakoznak a különböző korcsoportok között is, például 2018. június 9-én az egyházfő üzenetét a gyermekekhez intézte.

A felsorolt, a legkülönbözőbb hallgatósághoz szóló és a legkülönbözőbb témájú, tartalmú írások alapján feltételezhető, hogy az üzenet küldője, jelen esetben Ferenc pápa széles körű ismeretekkel rendelkezik, a különböző szakmák és tudományágak területét és a tudomány-, illetve szakterületek megnevezéseit ismeri, tehát valamilyenre járatos a szakmai nyelvhasználat, az egyes szakmák, tudományterületek szókinccse terén.

A vizsgálat egyfelől irányulhat a szakmaspecifikus szókinccs, lexika megfigyelésére. Mivel az egyházfő, a közlő megkülönböztetett figyelemmel szól bizonyos társadalmi csoportokhoz, így a gyermekekhez is, feltételezhető, hogy a közlő a társa-

⁶ <https://www.vaticannews.va/fr/vatican/news/2018-01/la-diplomatie-du-saint-siege-en-chiffres.html>
Letöltve: 2018. június 24.

⁷ Napjainkban a Szentszék 176 országgal és az Egyesült Nemzetek Szervezetével és más nemzetközi intézményekkel, szervezetekkel tart fenn formális diplomáciai kapcsolatot (az ENSZ szervezetében állandó megfigyelőként van jelen). (Saját fordítás, 2018)
<http://diplomatmagazine.com/vatican-diplomacy> Letöltve: 2018. december 10.

dalmi csoportok, tehát a gyermekek nyelvhasználatában is képes kommunikálni. További feltételezés, hogy az egyházfői, pápai üzenetek aktualitásuk, témáik, valamint a közlő személyisége (egyházi vezető, közszereplő, személyes tulajdonságok, karitativ képességek) folytán a megszólítottak, a hallgatóság köre nem korlátozódik a jelenlévőkre, az üzenet címzettjei a tágabb hallgatóság, a hívők és nem hívők közössége, a távoli világ.

Mindezen feltételezések igazolására a megszokott, nyelvészeti jellegű, szószemantikai, szintaktikai, pragmatikai vizsgálat elvégzése szükséges.

3.2. A németországi evangélikus közösség köszöntése

Ferenc pápa 2018. június 4-én találkozott ünnepélyes keretek között a németországi evangélikus hívek vezetőivel, képviselőivel. Az üzenet a vallások közötti párbeszéd, az ökumenikus gondolkodás jegyében született. Az egyházfő közleménye egyházpolitikai, diplomáciai köszöntés, egy hívő ember hívő közösséghez intézett megnyilatkozása. Bár a köszöntés diplomáciai jellegű, a nyelvi elemek és a szöveg közérthetősége folytán nem feltétlenül tekinthető szakmai közlésnek, inkább a köznyelvi jelleg figyelhető meg.

A testvériség és az embertársak iránti szeretet megnyilvánul már a beszéd elején; Ferenc pápa a *Caro Vescovo Ulrich, cari amici – Kedves Püspök Úr, Kedves Barátaim!* (1) köszöntéssel üdvözlí az evangélikus híveket. A beszéd további részében felbukkanak a *caloroso benvenuto, La ringrazio di cuore, saluto cordialmente – meleg üdvözlét, szívből köszöntöm Önt, szívélyesen üdvözlöm* (2) udvariassági szófordulatok. Az egyházfői köszöntés további részében finom utalás történik az elmúlt évtizedek, századok történelmi és vallási ellentéteire, mindezt példázzák a *le ferite del passato, la storia dolorosa, visti contrapposti, conflitto – a múlt sebei, a fájdalmas történelem, ellentétes nézőpontok, konfliktus* (3) szavak, szókapcsolatok. Az említett lexikai egységek, szókombinációk a felsorolt sorrendben nem fordulnak gyakran elő a napi nyelvhasználatban; ezek Ferenc pápa egyedi nyelvhasználatának eredményei.

Bár nem szakmai jellegű szöveg, a köszöntés a vallás nyelvhasználatában megszokott szókincsből merít:

- *comunione fraterna, il dialogo ufficiale luterano-cattolico, lo Spirito di amore, le varie preghiere in comune, le miserie dei bisognosi e dei perseguitati, la fede in Gesù, parola di Dio*
- *testvéri közösség, hivatalos evangélikus-katolikus párbeszéd, a szeretet szelleme, a különféle közös imák, a szükségben szenvedők és az üldözöttek nyomora, a Jézusban való hit, Isten szavai.* (4)

A vallás gyakorlatából merített szókapcsolatok azonban nem tekinthetők Ferenc pápa egyedi szóhasználatának, a vallás írott és szóbeli közleményeiben gyakran előforduló elemekről van szó.

Az evangélikus hívekhez intézett közlemény jelképeket, metaforikus jegyeket tartalmaz, ez a vallás regiszterében nem ritka eset. Az olasz *cammino* – út nyelvi elem a látható egyházra, illetve a hívő ember *életútjára* (5) utal.

A beszéd befejező gondolatai kötőmóddal kifejezett kérések az *Úr – Signore* (6) felé; a hallgatóság és a jelenlévők érdekében megfogalmazott kérést, illetve jelen idejű ígéretet, a felekezeti különbségekre való utalást tartalmaz:

- „*Che il Signore ci accompagni, perché il nostro essere cristiani sia più centrato in Lui e coraggioso nella missione.*” – „*Az Úr kísérjen minket, azért, hogy keresztény lényünk még inkább vele lényegüljön, s még inkább elkötelezett legyen a küldetésben.*”
- „*Invoco su tutti voi la benedizione del Signore: scenda lo Spirito Santo e riunisca ciò che è ancora diviso.*” – „*Mindannyiatoknak küldöm az Úr áldását, a Szentlélek szálljon rátok és egyesítse mindazt, ami még különböző (köztünk).*” (7)

4. SZAKMAI NYELVHASZNÁLAT AZ EGYHÁZFŐI ÜZENETEKBE

4.1. A szakmai nyelvhasználat fő vonásai

2018 júniusában két, szakmai közönség jelenlétében elmondott beszéd tanúskodik a katolikus egyházfő és a szakmaiság kapcsolatairól. A szakmai nyelvhasználat jelentős részében a közlő, a kommunikátor a szakma művelője vagy ismerője, aki szakmabeliekkel vagy laikusokkal folytat egy- vagy többirányú kommunikációt.

A szakmai nyelvhasználat Kurtán (2003: 41) meglátása szerint „(...) *elkülönül a köznyelvtől (...) a szöveg szerzőjének szándéka, az üzenet célja, tartalma és témája alapján*”. Kurtán hangsúlyozza (2003: 42), hogy „a (...) *foglalkozások (...), tudományok szerepének (...)* növekedésével jelentős mértékben fordul a figyelem a **szaknyelv**, mint *sajátos nyelvváltozat felé*”.

A szaknyelvek osztályozásának szempontjai kapcsán (2003: 41–43, 45–46) Kurtán kiemeli, hogy „(...) *sokféle szaknyelv létezik*”, szól a szaknyelvek **horizontális**, a tudományterület jellegén alapuló, illetve **vertikális** (2003: 45–46) felosztásáról, amely utóbbi jelentős mértékben magában foglalja a nyelvhasználat környezetét, a nyelvhasználat szféráját, valamint a kommunikációban résztvevők céljait, szándékait, ismereteit (KURTÁN 2003: 45–46).

Heltai (2006: 37) úgy véli, hogy a *vallásos szaknyelv* „(...) *bizonyos változatai a kiejtésben és intonációban mutathatnak jellegzetes eltéréseket*”. Vizsgálatot érdekel, hogy a pápa tudósok jelenlétében, konferenciák során elmondott beszédei esetében helytálló-e ez a megállapítás vagy esetleg léteznek más, lexikai vagy nyelvtani jellegű szakmai jellemzők. Kérdés az is, hogy az egyházfői köszöntések mennyiben **nyelvhasználófüggő** változatok (HALLIDAY et al. 1964); Heltai (2011) a nyelvváltozatokat az ún. *regiszter-elmélet* alapján szemlélteti; a **nyelvhasználatfüggő** (*use-related*) változatokat leginkább a kommunikáció célja, témája és színtere határozza

meg. Ugyanakkor Heltai (is) hangsúlyozza, hogy a szaknyelvek vonatkozásában a nyelvhasználók köre (többek között az egyes szakmákkal, tudományágakkal professzionális módon nem foglalkozó egyházi vezetők köre) is meghatározó jellegű, tehát Heltai (2011) azt mondja, hogy a Halliday-féle *user/use related* feltétel nem mindig alkalmazható, s figyelembe kell venni a szaknyelvet használó közösség beszélőit, hallgatóit, jelen esetben a katolikus egyházfőt is.

Rébék-Nagy (2010: 195) említi, hogy „(...) a szaktudás nem képzelhető el nyelvtudás (...), szaknyelvtudás nélkül, szaknyelvtudásról sem beszélhetünk egy adott szakterület (...) elemi szintű ismereteinek hiányában vagy az azt kifejező (...) hordozó nyelvismeret nélkül”.

Tehát, bár Ferenc pápa laikusként szól a két tudományos konferencián jelenlévőkhöz, szükséges, hogy a konferenciák témáit és az adott szakmák (asztrofizika, alkalmazott vegyipar) szakszókincsét alapszinten (a konferencia nyelvén) ismerje.

4.2. Ferenc pápa szakmák képviselőivel folytatott beszéde

A vizsgált két esetben azonban az üzenet közlője, Ferenc pápa laikusként⁸ szól a szakmát ismerő és művelő közönséghez. A közlő-befogadó közti kapcsolat alapja itt nem feltétlenül a vallásos hit vagy vallási kötődés, hanem a tudomány, a szakma iránti elkötelezettség. A két *szakmai szöveg létrejöttének alapja kettő, a Vatikánvárosban megrendezett konferencia*, amelyek során Ferenc pápa köszöntötte a jelenlévőket.

4.3. Ferenc pápa köszöntése az izomsorvadás elleni küzdelem képviselőihez (2018. június 2.)

Ferenc pápa közleményeinek olvasása és értelmezése az olasz (vagy valamilyen európai idegen) nyelv tudását igényli. Bár a beszédek leginkább a mai irodalmi olasz nyelvhez állnak közel, s nem tartalmazzák sem a nagyszámú olaszországi tájszólások elemeit, sem a regionális változatokat, specifikus témájuk, hallgatóságuk, szakmai jellegük folytán terjedősek, szókincsük választékos, több tudományág, szakma területét érintik, szókapcsolataik a köznyelvben nem vagy ritkán bukkannak fel. Az izomsorvadásos betegek kezelőihez, gondozóihoz intézett pápai üdvözlés nem szakmai, hanem irodalmi nyelven írt, igényes, gazdag szókincsű köszöntés. A köszöntés célja a betegségben szenvedők vigasztalása, a gyógyítók, orvosok, ápolók, önkéntesek munkájának elismerése és további programadás.

Mind a szavak, mind a szókapcsolatok a vallás és az erkölcs tekintetében pozitív jelentéstartalmat, reményt és biztatást sugalmaznak. A pápa által megszólított orvosok és gondozók megnevezése „*Cari Fratelli e Sorelle!*” – *Kedves Testvéreim!* (8)

⁸ Ahogy saját magáról írt könyvében elmondja (2013: 29), Ferenc pápa eredetileg orvosnak készült, vegyészmérnök végzettsége is van. Erről a tanulmányban is elemzésre kerülő *Il treno per i bambini* című, gyermekeknek szánt köszöntésben is szól: „(...) *ho studiato da chimico ed ho lavorato quattro anni da chimico*” (Vegyésznek tanultam és négy évig vegyészként is dolgoztam. – Saját fordítás, 2018) http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2018/june/documents/papa-francesco_20180609_treno-dei-bambini.html Letöltve: 2018. 06. 23.

szeretetteljes és tisztelettudó, nem feltétlenül az orvosi tevékenységre, hanem a gondoskodásra helyezi a hangsúlyt.

A köszöntés legtöbb lexikai egysége pozitív, reményteljes: *l'amore di Dio, il cordiale benvenuto, l'apprezzamento, tenerezza* – Isten szeretete, szívélyes köszöntés, tisztelet, gyengédség. (9) Ferenc pápa köszöntésében szerepet kap a *lottare* – küzdeni (10) ige, amely a betegség és a szenvedély elleni küzdelem kifejezése. A pápai köszöntés szókapcsolatai a vallás pozitív értékeit hangsúlyozzák, részint a szentírással való utalások, részint regiszterspecifikus kollokációk: *la generosa attività, l'assistenza amichevole, l'esperienza umana, la Benedizione Apostolica, la condizione di servo* – karitatív, lelkiekben gazdag tevékenység, felebaráti segítség, az ember reménysege, Apostoli Áldás, a szolgálat feltételei (11).

Heltai (2010: 181–194) a szaknyelvi frazeológiával, illetve a szaknyelv kollokációival foglalkozó tanulmányában ír arról, hogy (2010: 183) „(...) a kollokáció, a szókapcsolat (...) kifejezés szavak egymás melletti előfordulását jelenti.” Tanulmányában Heltai (2010: 184) hivatkozik Hoey (1990: 7) megállapítására, amely utal a szavak „(...) a véletlen valószínűségnél nagyobb gyakorisággal történő együttes előfordulására”.

Bár az orvosi, gyógyító tevékenységgel kapcsolatos szókapcsolatok, kollokációk eredendően az orvostudomány nyelvhasználatából erednek, a laikusok, tehát a köznyelvet értők és beszélők számára is értelmezhetők. A betegséggel és annak gondozásával kapcsolatos lexikai elemek tehát az orvosi nyelvből átkerültek a köznyelvbe: *sofferente, professionalità patologica, patologia neuromuscolare, fisioterapia, riabilitazione fisica, riabilitazione spirituale, dolore fisico, dolore morale* – szenvedő, patológiai professzionalitás, neuromuszkuláris patológia, fizioterápia, fizikai rehabilitáció, mentális, lelki rehabilitáció, fizikai fájdalom, lelki fájdalom (12).

A felsorolt lexikai egységek tükrözik a szenvedést, a betegséget, annak gondozását, a pápa és a gyógyító társadalom betegekkel való együttérzését fejezik ki. Bár, Ferenc pápa nem szakmabéli, s az elemzett köszöntés sem tekinthető az izomsorvadásos betegségek gyógyításával kapcsolatos szakmai jellegű közleménynek, a pápa szakmabeliekhez intézett üdvözlője egy szakmai konferencia méltó megnyitója.

4.4. Ferenc pápa köszönti az Asztrofizikai Nyári Egyetem résztvevőit (2018. június 14.)

A katolikus egyházfő köszöntése ezúttal egy természettudományi (asztrofizikai) nyári egyetem résztvevőire, diákokra és tanárokat szól, a megszólítás a közlő pápa és a kutató, tudós társadalom közti egyenlőséget és a tudomány és annak művelői iránt érzett tiszteletet is tükrözi: *Cari Amici! – Kedves Barátaim!* (13) A *culture diverse, nazionalità, nazioni diverse* – különböző kultúrák, nemzetiség(ek), különféle nemzetek (14) lexikai egységek a tudomány és a kutatás nemzetköziségét, nemzetek feletti jellegét fejezik ki. A szakmai jellegű, főként a természettudományhoz és a tömegtájékoztatáshoz kötődő lexikai elemek a tudományos nyelvből kerültek be a napi nyelvhasználatba: *universo, ricerca, scienziato, il flusso di informazioni* – univerzum, kutatás, tudós, információáramlás (15). Bizonyos, a tudományhoz és kutatáshoz kapcsolható

kollokációk a megismerés iránti vágyat szemléltetik: *contemplare il creato, il senso di curiosità – szemléli a teremtményt, a kíváncsiság érzése* (16).

Az egyházi vezető köszöntésében kevés számban ugyan, de felbukkannak idegen szavak: az *Internet* lexéma, valamint a *social media* (17) a tudományban és a tömeg-tájékoztatásban helyet kapó regiszterspecifikus kollokáció; említésük jelzi, hogy a pápa ismeri a modern, egész életünket átalakító infokommunikációs eszközök jelentőségét, valamint az olasz nyelv idegen lexikai egységeket befogadó jellegét is tükrözi.

A bibliai idézeteken és a teremtésre való utaláson túl Ferenc pápa irodalmi példákat is idéz:

- „(...) *Dante ha scritto che è l'amore che muove il sole e le stelle (Paradiso 32, 145)*”
- „*Dante írta, hogy a szeretet hozza mozgásba a napot és a csillagokat (Par. 32, 145)*” (18).

Az idézethez kapcsolódva Ferenc pápa egy indirekt, kijelentő módban írt végrehajtó beszédaktus útján jelöli ki a kutatók, tudósok, a nyári egyetemen jelen lévők feladatát: a szeretettel végzett munka az igazság, maga az univerzum és az embertársak szeretetét hozza magával.⁹ A jókívánságok és az áldás végeztével Ferenc pápa az egyszerű *Grazie – köszönöm* (19) udvariassági formulával mond köszönetet a nyári egyetemen jelen lévő szakmabeli hallgatóságnak.

Ferenc pápa tudósok előtt elmondott köszöntése a szakmai és az irodalmi nyelv elemeivel gazdagított üzenet, nem kimondottan szakmai jellegű közlemény.

4.5. Ferenc pápa köszöntése az olaj-, gáz- és energiaipar képviselőihez (2018. június 9.)

Az izomsorvadásos betegek gyógyítói és az asztrofizikával foglalkozók előtt elmondott köszöntések szaknyelvi elemekkel, a gyógyítás, a természettudomány, az informatika, valamint a vallás nyelvi elemeivel gazdagított köszöntések, nem szakmai szövegek, egy nem szakmabeli beszélő, Ferenc pápa egyirányú, szakmabeli hallgatósághoz intézett köszöntései. Felmerül a kérdés, vajon az energiaipar képviselői előtt elmondott egyházfői üdvözlét hasonlóan szakszavakat és regiszterspecifikus kollokációkat felvonultató diplomáciai köszöntés-e.

Az energiaipar képviselőihez intézett beszédben a megszólítottak nem egyfajta szakmai közegből vagy társadalmi rétegből származnak. Ezt a köszöntés kezdetén szereplő megszólítások is jelzik: *Signor Cardinale – Bíboros Úr* (az egyház képviselőjében), *Signori Amministratori, Investitori ed Esperti – Ügyvezető, Befektető és Szakértő Urak* (az ipar, a vállalkozás és a szakma képviselőjében) (20).

⁹ Possa anche il vostro lavoro essere „mosso” dall'amore: amore per la verità, amore per l'universo stesso, e amore di ognuno di voi per l'altro, lavorando insieme nella diversità. http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2018/june/documents/papa-francesco_20180614_specola-vaticana.html Letöltve: 2018. június 23.

Az írás tartalmazza a fizika, elektronika némely terminusát, valamint registerspecifikus, az adott szakmára vonatkozó jellegzetes, a köznyelvben is ismert szókapcsolatokat: *velocità, intensità, ritmo, progressi tecnico-scientifici, l'intenso movimento di masse di informazioni, la forma di cooperazione – sebesség, intenzitás, ritmus, tudományos-technikai fejlődés, az információáramlat erőteljes mozgása, az együttműködés formája.* (21) A szakma képviselőinek megszólítása tiszteletteljes, az egyházfő érdeklődik a szakma iránt, szíven viseli a technikai fejlődést, egyúttal tisztelettel beszél a szakmai közönséghez. Az üdvözlés záró formulája is tiszteletet fejez ki – a kötőmód használatával Isten segítségét kéri:

- „*Con riconoscenza vi benedico e prego che Dio onnipotente conceda a ciascuno di voi grande determinazione e coraggio per servire la casa comune in una rinnovata forma di cooperazione.*”
- „*Hálával áldom Önöket, s imádkozom, hogy a mindenható Isten mindnyájuknak elkötelezettséget és bátorságot adjon, hogy az együttműködés egy megújult formájában szolgálhassák a közös hazát.*” (22)

4.6. Ferenc pápa gyermekeket köszönt (2018. június 9.)

Az *Il treno dei bambini* – a *Gyermekek vonata* című rendezvény újszerű kezdeményezés, amelyben gyermekek találkoznak Ferenc pápával és a legkülönbözőbb, a napi életet és a gyermekek világát érintő témákról beszélgetnek vele. Ez az egyházfői beszéd a többi, ismert egyházfői közleménytől, üzenettől eltérően kétirányú kommunikáció, párbeszéd, mivel a közlemény témáit, a kérdéseket, s egyben a válaszokat a gyermekek irányítják. A párbeszédben Ferenc pápán és a gyermekeken túl az őket kísérő, Olaszország különböző részeiből érkező pedagógusok, iskolaigazgatók, intézményvezetők vesznek részt. A beszélgetést dalok gazdagítják.

A közleményben Ferenc pápát különféle képpen szólítják meg; a felnőttek tiszteletteljes módon: *Buongiorno Santità! – Jó napot Szentatya!* (23) köszöntéssel. A *buongiorno, buona sera, buon appetito – jó reggelt/jó napot, jó estét, jó étvágyat* üdvözlési formákat, jókívánságokat Ferenc pápa honosította meg a Vatikánban. A gyermekek koruknál fogva gyakran tegezve szólítják meg a pápát, bemutatkozás után általános, az életére vonatkozó dolgokról, élményekről kérdezik direkt és indirekt kérdő mondatok, rogatív beszédaktusok formájában. Egyetlen esetben nem ismert a kérdező gyermek neve, a beszédben *bambino – kisgyermek* (24) megnevezés jelöli. A tegező megszólítás ellenére a gyermekek udvarias, tisztelettudó módon kérdeznek, miután bemutatkoznak. (A gyermekek életkora nem tudható.) Ferenc pápa mindegyiküknek hosszasan válaszol. A gyermekek kérdései nem feltétlenül a pápa vallási életére irányulnak, hanem Ferenc pápa gyermekkorára, egykori tanítóira, kedvenc gyermekkori játékaikra vonatkoznak.

- „*Io mi chiamo Malak, e volevo chiederti come hai fatto a capire che dovevi vivere la vita che hai vissuto e come hai vissuto questa vita.*” – Malak azt

kérdezi az egyházfőtől, mi módon jött arra rá, hogy azt az életet kell élnie, amelyet él, s miként éli meg az életét (25).

- „*Mi chiamo Anna Greta e sono della scuola di via Giacosa. Volevo farti una domanda: ti ricordi come erano le tue maestre?*” – Gréta a korabeli tanító nénikről kérdezi Ferenc pápát (26).
- „*Mi chiamo Eiman. Quali erano i tuoi giochi preferiti quando eri bambino?*” – Eman Ferenc pápa egykori kedvenc játéka felől kérdezősködik (27).
- „*Mi chiamo Jacopo, ti devo chiedere: come ti sei sentito quando ti hanno scelto come Papa?*” – Jacopo kérdése arra irányul, hogy Ferenc pápa hogy érezte magát, miután pápává választották (28).
- *Bambino: „Se ti ricordi le tue maestre...”* – egy kisfiú szintén azt tudakolja, hogy a pápa emlékszik-e egykori tanítónőire (29).

A gyermekekkel létrejött találkozást, beszélgetést Ferenc pápa meglehetősen különös, a mindennapi használatban megszokott, egyúttal vidám köszöntése zárja:

- „*Tutti facevano domande buone, ma ormai verso la fine, uno che era qui davanti mi ha detto: «A che ora ti danno il pranzo?»*”. (*ride, ridono*) – „*Mindenki jó kérdéseket tett fel, de a vége felé, egyikük, aki itt elől volt, megkérdezte tőlem: »Hány órakor hozzák neked az ebédet?«*” ([*a pápa*] *nevet, nevetnek*) (30).
- „*Vi auguro un buon pranzo. Il Signore vi benedica! Vi abbraccio tutti. Ciao!*” – „*Jó étvágyat kívánok nektek az ebédhez. Az Úr áldjon meg titeket! Mindannyitokat öllelek. Ciao!*” (31)

A kisgyermekekkel folytatott beszélgetést egy, a diplomáciában, a pápai diplomáciában, sőt a vallás nyelvében nem megszokott, barátságos, jókedvű, szeretetteljes elköszönés zárja. Ferenc pápa jó étvágyat kíván, ismeri és átéli a gyermeki gondolkodást, örömeiket.

Pragmatikai szempontból a záró köszöntés egy jókívánságból, egy direkt végrehajtó beszédaktusból áll, amelynek performatívuma az *augurare* – *kíván* (32) ige egyes szám első személyben. Az egyházfő jókívánságát fejezi ki az őt hallgató gyermekeknek. A köszöntés második része szintén egy felszólítás, végrehajtó beszédaktus, a felszólított ezúttal a *Signore* – az *Úr*, (33) a tőle kért cselekvés indirekt felszólítással, nem felszólító, hanem kötőmódban hangzik el. A felszólított – *il Signore* – feladata a *benedire* – *megáld* ige (34) útján megjelenített cselekvés.

A köszöntés további része – *Vi abbraccio tutti – Ölellek titeket.* (35) egy indirekt, jelen időben kifejezett, performatívum nélküli ígéret. A *Ciao!* (36) elköszönés a Szentszék falain belül, különösképp a pápától szokatlan, egyben barátságos.

Ferenc pápa gyermekekkel való találkozása nem szakmai jellegű, inkább egy nagy családi összejövetelre emlékeztet. Az egyházfővel folytatott kétirányú kommunikáció, a gyermekek által megfogalmazott kérdések, a gyermekek lelkéhez közeli témák említése mind az egyházi vezetők kommunikációját teszi gazdagabbá.

5. BEFEJEZŐ GONDOLATOK

A tanulmány a katolikus egyházfő öt, különböző korú, foglalkozású, érdeklődésű közönség, befogadó közösség előtt 2018 júniusában elhangzott közleményét vizsgálta. Az öt üzenetből egy a gyermekek felé intézett kétirányú kommunikáció, amelyben a hallgatóság tagjai, a gyermekek is megszólalnak, s a közlést a velük folytatott párbeszéd viszi előre. A németországi evangélikusok köszöntése korunkra jellemző, vallások közötti párbeszéd az együttműködés, az egyházakat és híveiket összekötő közös vonások hangsúlyozása és egymás szeretete céljával. Az orvosokhoz, gyógyítókhoz, az asztrofizikusokhoz, valamint az energetikai és olajipari vállalatok képviselőihez intézett üzenetek egy laikus, viszont az adott szakma terén jártas, a szakterminológiát ismerő és használó beszélő (Ferenc pápa) köszöntései a felsorolt szakmákban tevékenykedő személyek felé, amelyek egyrészt az említett szakmák, tudományágak iránti tiszteletet, alázatot sugározzák, másrészt az egyház modern, világi szakmák felé való nyitottságát tükrözik.

A kisgyermekekkel folytatott beszéd szókinccse a köznyelvre épül, az egyházfő válasza teljes mértékben kielégíti a gyermekek kíváncsiságát, Ferenc pápa őket teljes értékű, felnőtt vitapartnernek tekinti.

Az evangélikus hívek köszöntése a vallás nyelvhasználatának ismert és használt, mások által is érthető szókinccsét, regiszterspecifikus kollokációit tartalmazza, egyben magában foglal néhány, Ferenc pápa által alkotott szókapcsolatot is. Az egyházfői üdvözlés igényes; nehéz eldönteni, vajon a köznyelv, vagy az egyházpolitikai, diplomáciai nyelvhasználat területéhez tartozik-e. Tartalmazza az együttműködés és a közösségi érzés élményét. A felekezetek közti interakció, közlés, köszöntés a különbségek helyett a közös értékeket helyezi előtérbe.

A fennmaradó három, szakmabeliekhez szóló üdvözlés tartalmazza a szakmai nyelvhasználat nyelvi elemeit, egyben a köznyelv és a vallás szókinccsét is. Az üzenetek ennek ellenére nem a szakmai kommunikáció, hanem az egyházi (szentszéki) diplomácia nyelvhasználatát gazdagítják. A politika regiszterétől eltérően az egyházpolitika nyelvhasználati módja a közlemények szókinccse, az üzenetek tartalma, az együttműködés, az emberségesség és a segítségnyújtás tartalmi elemei folytán a diplomácia (politika) regiszterén belül eltérő változatot képvisel.

Ferenc pápa különböző témák iránti érdeklődése, nyitottsága, közvetlensége a diplomáciai, egyházpolitikai nyelvhasználatra irányítja a figyelmet.

IRODALOM

- [1] Bergoglio, Jorge (2013). *Papa Francesco. Il nuovo papa si racconta. Conversazione con Francesca Ambrogetti e Sergio Rubin.* – *Ferenc pápa. Az új pápa mesél magáról. Beszélgetés Francesca Ambrogetti és Sergio Rubin újságírókkal.* Ed. Milano: Salani.
- [2] Halliday, M. A. K., McIntosh, M., Stevens, P. (1964). *The linguistic sciences and language teaching.* London: Longman.
- [3] Heltai Pál (2006). Szakmai kommunikáció és szaknyelv. In *Porta Lingua 2006. Utak és perspektívák a hazai szaknyelvoktatásban és -kutatásban.* Szerkesztő: Silye Magdolna. Debrecen: Debreceni Egyetem, Agrártudományi Centrum, pp. 37–42.
- [4] Heltai Pál (2010). *A szaknyelvi frazeológia kérdései.* In *Szaknyelvi kommunikáció.* Szerkesztő: Dobos Csilla. Miskolc–Budapest: Miskolci Egyetem–Tinta Könyvkiadó, pp. 181–194.
- [5] Heltai Pál (2011). *Csoportnyelv-e a szaknyelv?* In *Porta Lingua 2011. A szaknyelvi kompetenciafejlesztéstől a munkaerőpiacig.* Szerkesztő: Silye Magdolna. Debrecen: Debreceni Egyetem, Agrártudományi Centrum, pp. 139–150.
- [6] Kurtán Zsuzsa (2003). *Szakmai nyelvhasználat.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- [7] Lacoste, Yves (1995). *Dictionnaire de Géopolitique.* Éd. Paris: Flammarion.
- [8] *Le Robert Maxi Plus* (2018). Éd. Paris: Dictionnaires «Le Robert-Sejer».
- [9] Mihalovics Árpád (2006). *Politikai és diplomáciai nyelvhasználat (Tanulmánygyűjtemény) – Langage politique et diplomatique (Recueil d'études).* Veszprém: Pannon Egyetemi Kiadó.
- [10] Mihalovics Árpád (2010). Diplomácia és nyelvhasználat. In *Szaknyelvi kommunikáció.* Szerkesztő: Dobos Csilla. Miskolc–Budapest: Miskolci Egyetem–Tinta Könyvkiadó, pp. 311–342.
- [11] Rébék-Nagy Gábor (2010). Szaktudás, nyelvtudás, szaknyelv. In *Szaknyelvi kommunikáció.* Szerkesztő: Dobos Csilla. Miskolc–Budapest: Miskolci Egyetem–Tinta Könyvkiadó, pp. 195–199.
- [12] Szabó Márton, Szűcs Zoltán Gábor (2010). A politikatudomány nyelve. In *Szaknyelvi kommunikáció.* Szerkesztő: Dobos Csilla. Miskolc–Budapest: Miskolci Egyetem–Tinta Könyvkiadó, pp. 301–310.

Internetes források

- [13] Arifon, Olivier (2010). Langue diplomatique et langage formel: un code à double entente. *Hermes, La Revue*, 2010/3., 50, pp. 69–78. <https://www.cairn.info/revue-hermes-la-revue-2010-3-page-69.htm> Letöltve: 2018. 12. 12.

- [14] Bleynie, Samuel (2018). La diplomatie du Saint-Siège en chiffres. *Vatican News* <https://www.vaticannews.va/fr/vatican/news/2018-01/la-diplomatie-du-saint-siege-en-chiffres.html> Letöltve: 2018. 06. 24.
- [15] *Buongiorno. Spunti e riflessioni, per un giorno che sia davvero buono* ('Jó napot kívánok. Lendület és visszatükröződés egy valóban szép napért'). (Ferenc pápa megválasztását követő beszéde) <https://ilbuongiorno.wordpress.com/2018/03/13/fratelli-e-sorelle-buonasera> Letöltve: 2018. 06. 26.
- [16] *Iniziativa „Il treno dei bambini” promossa dal pontificio consiglio della cultura. Parole del Santo Padre Francesco*. VI. Pál pápa aula átriuma. 2018. június 9. Elhangzott és olvasható olasz nyelven. Letöltve: 2018. 06. 23.
- [17] Pelles Tamás (2001). A katolikus egyház nyelvhasználata a II. Vatikáni Zsinat után. *Modern Nyelvoktatás*, 7. évf., 1, 2001 április. <http://web.t-online.hu/pellestamas/Tamas/katnyelv.htm> Letöltve: 2018. 06. 24.
- [18] Vatican Diplomacy. *Diplomat Magazine*. 1st March 2010. <http://diplomatmagazine.com/vatican-diplomacy> Letöltve: 2018. 12. 10.

A bemutatott közlemények

- [19] *Discorso del Santo Padre Francesco ai membri dell'Unione Italiana Lotta Alla Distrofia Muscolare (Uildm)*
VI. Pál terem, 2018. június 2. Elhangzott olasz nyelven, olvasható olasz és portugál nyelveken. http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2018/june/documents/papa-francesco_20180602_uildm.html Letöltve: 2018. 06. 23.
- [20] *Discorso del Santo Padre Francesco ai partecipanti alla Scuola Eestiva di Astrofisica promossa dalla Specola Vaticana*
http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2018/june/documents/papa-francesco_20180614_specola-vaticana.html Letöltve: 2018. 06. 23.
- [21] *Discorso del Santo Padre Francesco alla delegazione della Chiesa Evangelica Luterana Tedesca*. 2018. június 4. Olvasható német, francia, olasz és portugál nyelveken. http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2018/june/documents/papa-francesco_20180604_chiesa-luterana-tesca.html Letöltve: 2018. 06. 23.
- [22] *Discorso del Santo Padre Francesco ai partecipanti all'incontro per dirigenti delle principali imprese del settore petrolifero, del gas naturale e di altre attività imprenditoriali collegate all'energia*.
Clementina terem, 2018. június 9. Olvasható angol, spanyol, francia, olasz és portugál nyelveken. http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2018/june/documents/papa-francesco_20180609_imprenditori-energia.html Letöltve: 2018. 06. 23.

- [23] *Iniziativa „Il treno dei bambini” promossa dal pontificio consiglio della cultura. Parole del Santo Padre Francesco.*

VI. Pál pápa aula átriuma. 2018. június 9. Elhangzott és olvasható olasz nyelven.
http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2018/june/documents/papa-francesco_20180609_treno-dei-bambini.html Letöltve: 2018. 06. 23.